

De Gouden Eeuw in

Je hoort koeien en ruikt stokvis

Parallel aan de tv-serie 'De Gouden Eeuw' is sinds december 2012 in het Amsterdam Museum de tentoonstelling *De Gouden Eeuw, proeftuin van onze wereld* te zien.

Kleio sprak met conservator Kees Zandvliet en educatief beleidsmedewerker Elvire Jansen.

het Amsterdam Museum

Zandvliet: 'Bij ons leefde al langer de gedachte dat we iets groots moesten met de herdenking van 400 jaar Grachtengordel. Ongeveer anderhalf jaar geleden hoorden wij van de NTR dat zij bezig waren met een serie over de Gouden Eeuw. We zijn toen gaan praten en dat ging direct vrij vlot.

Wij moeten bij de Gouden Eeuw waken voor een puur Amsterdams-centrische benadering, maar tegelijkertijd was Amsterdam in die periode gewoon heel erg belangrijk. We waren er al snel uit dat we de serie en de tentoonstelling niet één-op-één konden maken. Wij doen tien zalen en zij dertien afleveringen. ►

Daan Schuijt is
hoofdredacteur van
Kleio.

**De Dam met
het stadhuis
in aanbouw.
Schilderij van
Johannes
Lingelbach, 1656.
Amsterdam
Museum.**

In de zaal over scheepvaart wordt op het raam een kustlijn geprojecteerd en hangen stokvissen aan het plafond. De meesten zijn door een badje gehaald om ervoor te zorgen dat ze niet meer zo erg stinken. Foto Amsterdam Museum.

Hans Goedkoop en ik waren het wel eens dat we iets wilden hebben dat een verbinding tussen serie en museum zou zijn. We hadden al vrij snel Maarten Prak van de Universiteit Utrecht (hoogleraar geschiedenis, DS) en mensen van het centrum voor de Gouden Eeuw van de Universiteit van Amsterdam als een soort *back benchers*. Zo ontstond het idee van het boek. Geen catalogus, dat werkt niet goed bij dit soort tentoonstellingen. Het boek moest bij de kijkers van de serie en de bezoekers van de tentoonstelling wel associaties oproepen. We hebben gestreefd naar een publieksboek dat over twee jaar nog steeds zelfstandig door kan gaan. Het is daarom ook in het Engels verschenen: de internationale toeristen vormen de grootste bezoekersstroom.

Zintuigen

In het museum proberen we in alle zalen in te werken op de zintuigen van de bezoekers, dat draagt bij aan de historische sensatie. Via de spullen werk je primair in op het oog. In de tweede zaal gaat het over de grachten-gordel en daar hoor je straatgeluiden om je heen. Ook koeien die door de Kalverstraat lopen. De zaal over zeevaart is meer visueel geënt. We hebben daar een klavecimbeldeksel hangen met de wereldkaart erop. Een typische zeventiende-eeuwse boodschap dat we de wereldzeeën gaan bevaren. In een geprojecteerde animatie zoomen we op een Google-achtige manier in op een wereldkaart van toen en draaien die naar een Google-projectie

van nu. Je gaat dan bijvoorbeeld naar Kaap de Goede Hoop en je ziet hoe die stad gesticht is en hoe het er nu uitziet. Je kunt op die manier ook naar Ceylon of Brazilië.

Voor de zaal over scheepvaart had ik al meer dan een half jaar geleden via de Noorse ambassade geregeld dat ze honderd stokvissen zouden leveren. Niemand in Nederland kent de geur van stokvissen. In de zeventiende en achttiende eeuw waren die heel belangrijk voor de Republiek. De stokvissen moesten natuurlijk in de tentoonstelling. Niet alleen als visueel effect, die dingen gaan natuurlijk ook geuren.

Een maand geleden kwamen die vissen aan. Onze projectleider, Sander Rutjens, maakte in een overleg even een stokvis open. De geur ging direct het hele museum door. Het

Educatieve programma's

Elvire Jansen: 'Een vorm die we wegens succes opnieuw inzetten, zijn de bronnenkaarten. Die zijn voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Het zijn kleine mapjes verdeeld over tien thema's met telkens een paar bronnen, bijvoorbeeld over de VOC. Per tweetal krijgen leerlingen een bronnenmap en gaan zij in de tentoonstelling op zoek naar de bronnen die bij hun thema horen. Er zitten vragen bij en ze krijgen een notitieblok mee, zodat ze aantekeningen kunnen maken. Dan bereiden ze in het museum een korte presentatie voor. Daarna komt de hele groep weer samen en gaan ze met de klas door het museum en vertelt ieder groepje zijn verhaal aan de rest.

Voor de bovenbouw hebben we een rondleiding die aansluit op het centraal examen-onderdeel *Republiek in een tijd van vorsten*. In het museum bekijken leerlingen samen met een museumdocent de geschiedenis van de Republiek in de periode 1477-1702 aan de hand van belangrijke momenten uit de Amsterdamse geschiedenis.'

dagelijks bestuur heeft toen besloten dat al die vissen in een badje moesten, zodat ze niet meer zouden ruiken. Hele effect weg! Toen hebben we een proef gedaan: we proberen het en als ze echt te veel stinken, doen we ze toch door een badje. Dat mocht van de directeur. Er heeft toen een paar uur een stokvis op mijn bureau gelegen. Nou, dat stinkt toch echt! En in het museum gaat dat via de airco het hele gebouw door. Dat kon dus jammergenoeg niet. Nu gaan er 98 in een badje en kunnen we er twee ophangen die nog lekker meuren.

Slavernij

We hebben besloten om in de tentoonstelling geen aparte zaal te wijden aan slavernij, maar er hangen wel een aantal schilderijen en tekeningen die direct naar slavernij verwijzen. In 2013 wordt herdacht dat slavernij 150 jaar geleden is afgeschaft. Rond de herdenking besteden wij meer aandacht aan slavernij. Dat doen we onder meer door een soort spoor door het museum heen. Er worden dan ook objecten aan de tentoonstelling toegevoegd, bijvoorbeeld een slaventenuue dat bij de harnassen komt te staan.

Ik vergelijk het altijd met de Tweede Wereld-

‘Geen monumentje in Zuid-Oost voor slavernij en verderop een feestje vieren vanwege 400 jaar grachtengordel: laat het naast elkaar zien’

oorlog. Een aantal maanden geleden hield Hans Blom (voormalig directeur NIOD) een lezing in Leiden waarin hij vertelde dat er altijd mensen naar hem toekomen met: ‘Meneer Blom, die Tweede Wereldoorlog, dat was toch verschrikkelijk en die Duitsers waren toch gruwelijk.’ Dat is natuurlijk waar, zegt hij dan, maar het is niet mijn taak als historicus om dat te vertellen. Een historicus moet argumenten aanbieden om dingen te verklaren. Dat wordt vaak afgedaan als relativiseren, maar dat is het niet. Een historicus draagt feiten en omstandigheden aan op basis waarvan anderen hun mening kunnen vormen.

Daar zitten soms heel schrijnende kanten aan. Prominente families die actief waren in de slavenhandel waren in de Republiek vaak Zuid-Nederlandse calvinisten. Die komen aan bod in de zaal ‘Gemengde samenleving’. Zij hebben veel kennis en kapitaal en moeten migreren naar het noorden na de Val van Antwerpen. Iemand als Hooft zegt dan dat ►

Zandvliet: ‘Voor deze tentoonstelling komt Rembrandts tekening van Elsje Christiaens speciaal uit New York. Elsje komt in 1664 als achttienjarig meisje vanuit Denemarken naar Amsterdam. Binnen twee weken krijgt ze ruzie met haar hospita en slaat haar met een bijl dood. Elsje wordt tijdens een openbare executie op de Dam gewurgd. De tekening vormt de ingang voor het verhaal over vreemdelingen in de Republiek.’ Wegens de kwetsbaarheid zullen alle tekeningen op de tentoonstelling maar tot half maart getoond worden.

Elsje Christiaens, tekening van Rembrandt van Rijn, 1664. Metropolitan Museum of Art.

het allemaal wel leuk is dat ze er zijn en dat ze ook handel mogen drijven, maar bestuursfuncties zitten er voorlopig niet in. Die groep kiest dan voor intensieve handel over grote afstand met onder meer Rusland, maar ook voor het Caraïbisch gebied, en dus voor slavenhandel. Dan kun je wel gaan zeggen dat de Zuid-Nederlandse calvinisten de slechteriken zijn, maar als migranten zijn ze deels in die positie gemanoeuvreed.

Herdenken en contact

Herdenkingstentoonstellingen kennen in dit opzicht een valkuil. Wanneer er herdacht wordt, gaat dat gepaard met trots of juist schaamte. Ik zou het in dit geval niet goed vinden als er in Amsterdam Zuid-Oost ergens een monumentje komt om de afschaffing van

Schilderij van een anatomische les van Frederick Ruysch met daarnaast een foetus op sterk water.

de slavernij te herdenken, terwijl er voor 400 jaar grachtengordel gewoon een feestje in de binnenstad wordt gevierd zonder dat slavernij daar genoemd wordt. Als historicus moet je bij een tentoonstelling die beide zijden laten zien. Wat mij betreft niet in aparte zalen, maar beiden als onderdeel van het verleden. Zo'n zaal over de gemengde samenleving is in dat opzicht ook een link met het heden. Ik vind het groepsdenken van nu erg gevaarlijk. Als je bijvoorbeeld kijkt naar de rellen in de *banlieus* of wat recenter in Londen, die hebben grotendeels met wederzijdse stigmatisering te maken. Dat is in Nederland weliswaar minder, maar ook in onze samenleving is het heel belangrijk dat je contact met elkaar houdt. Dan zijn er natuurlijk ook meningsverschillen, maar je kent elkaar tenminste. Dat zie je in die zaal over de gemengde samenleving. In de Republiek woonden mensen van veel verschillende geloven. Zij zullen misschien wel de pest aan elkaar gehad hebben, maar toch wordt

er een modus gevonden waardoor zij naast elkaar kunnen opereren. Ik denk dat je wel kunt zeggen dat Nederland 400 jaar ervaring heeft met hoe je moet omgaan met verschillen zonder dat de pleuris uitbreekt.

Heen en weer van schaal

De gebruikelijke werkwijze van een historicus is min of meer dat je een vraagstelling hebt, dan een aantal boeken en bronnen leest en zodoende steeds verder komt. Je kunt ook omgekeerd te werk gaan, of eigenlijk heen en weer. Van de hoofdgedachte naar het detail en weer terug. In die details zitten bronnen verscholen door ze op een bepaalde manier te belichten. Dat is de kracht van museale collecties. Je hebt een portret van een man die trots poseert op het stoepje van zijn nieuwe huis aan de Herengracht, Hendrick Staets. Een katholiek, afkomstig uit Twente. Hij wordt makelaar en mag eigenlijk niet in aandelen handelen, maar doet dat wel en wordt daar heel rijk mee. Hij werkt samen met de familie Coymans, calvinisten, hij heeft nog een katholieke kompaan in Spanje en ga zo maar door. Zo kun je wel geld maken. Zo'n man is een verhaal.

In het gebouw van het Amsterdam Museum was vier eeuwen lang het Burgerweeshuis gevestigd. Een van de weeskinderen die hier opgroeide was Jurriaan Pool. In de familieopstelling *Het Kleine Weeshuis* neemt Jurriaan kinderen mee naar het weeshuis van de zeventiende eeuw. Jurriaan Pool heeft dus echt bestaan en wordt uiteindelijk opgeleid tot schilder. Hij trouwt met Rachel Ruysch, de bekende bloemenschilderes. Zij is weer de dochter van de anatoom Frederick Ruysch, die bekend is omdat hij heel goed is in het conserveren van lichaamsdelen van dieren en mensen. Zijn verzameling is zo beroemd, dat die wordt opgekocht door tsaar Peter de Grote en daarmee het begin is van de *Kunstkamera* in Petersburg, het oudste museum van Rusland. Wij hebben een schilderij van zijn anatomische lessen in de tentoonstelling. Als je de zaal in loopt, zie je daar ineens een foetus liggen, waarbij iedereen direct wil gaan kijken.

Achteruitkijkspiegel

De opstelling heeft ook met anachronismen te maken. Een van de zalen noemen we 'De achteruitkijkspiegel'. De gedachte is dat je heel goed de weg op kunt in een auto zonder een achteruitkijkspiegel, maar dat het toch wel

Hendrick Staets, een katholiek uit Twente die fortuin maakte in de aandelenhandel, poseert trots voor zijn nieuwe huis aan de Herengracht (in de Gouden Bocht). Schilderij van Matthijs Naiveu, collectie Amsterdam Museum.

handig is om die te hebben. Zo is geschiedenis eigenlijk ook: geschiedenis heeft toch een soort nut. Het geeft reflectie en je ziet dat het verleden niet statisch is, maar verandert door hoe wij ermee omgaan, de behoefte die wij hebben. In die zaal hangen onder andere portretfoto's die gemodelleerd zijn naar zeventiende-eeuwse portretten. Bij die foto's geeft de kunstenaar Hendrik Kerstens aan: 'Kijk, ik maak geen letterlijke kopieën van vroegmoderne schilderijen, maar het speelt wel door mijn hoofd; dat beeld zit er wel.'

De ervaring leert dat als je met leken door een stad loopt en je vertelt wat, dan maak je snel vergelijkingen met het verleden. Bij veel bezoekers van het museum gaat de historische kennis niet veel verder terug dan de Tweede Wereldoorlog, dus moet je soms wel verbindingen maken, anders gebeurt er niets. Dan krijg je alleen een indruk en denken mensen 'dat vind ik wel een mooi ding en dat ziet er saai uit'. ■

Kijk voor meer informatie over de tentoonstelling en het volledige onderwijsaanbod op www.amsterdammuseum.nl.

Tegelijk met de tentoonstelling en de tv-serie verschijnt bij Walburg Pers het boek *De Gouden Eeuw, proeftuin van onze samenleving* door historici Hans Goedkoop, presentator bij de NTR, en Kees Zandvliet, hoofd presentaties bij het Amsterdam Museum.

